

דרור חוברה

שלום לוי נחום

מבני ירושלים ומבונת

אסופת מסמכים מארכיונו הפרטי

אָדָרָא

הסדרה להיסטוריה יהודית

העורך הראשי:
פרופ' אבי אלקיים

חברי המערכת:
פרופ' זאב הרוי
פרופ' חנוך בן פזי

דרור חוברה

שלום לוי נחום מבני ירושלים ומבזניה

אסופת מסמכים מארכיונו הפרטי

ערך: יוסף יובל טובי

הוצאת אדרא

תימא
האגודה לטיפוח חברה ותרבות
נתניה

Dror Hubara
SHALOM LEVI NAHUM
OF JERUSALEM'S SONS AND HER BUILDERS
A Collection of Documents from His Privat Archives

Edited by Yosef Yuval Tobi

עיצוב העטיפה: **אבי אלקיים**
על העטיפה: כתב ידו של שלום לוי נחום מבוני בנין ג'נרלי, ירושלים

הספר יוצא לאור בסיוע משרד התרבות והספורט
מנהל התרבות

מסת"ב: 978-965-7773-98-7 ISBN:

© כל הזכויות שמורות להוצאת אֶדְרָא, תל אביב ולאגודה לטיפוח חברה ותרבות

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל
אמצעי – אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה.
שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא
ברשות מפורשת מאת בית ההוצאה לאור שתיתן מראש ובכתב.

נדפס בישראל תשפ"ה – 2025

© Copyright 2025 by Idra Publishing & The Association for Society and Culture

Idra Press <IdraPublisher@gmail.com>

<http://info@idra.org.il/>

סידור, עימוד, לוחות והדפסה: א. אורן הפקות דפוס בע"מ, שד' רוטשילד 109, תל אביב

לק"י

לזכר-עולם יהיו הוריי

אבי מורי, ר' אברהם ב"ר יחיא חבארה, נע"ג

ואמי מורתי, נעמי בת סאלם ג'דשי, תמ"ד

תנצב"ה

תוכן עניינים

7	הקדמת העורך
9	מבוא

חלק ראשון: האיש שלום לוי נחום ופעלו

17	עיסוקיו הכלכליים	פרק ראשון
33	פעילותו בתוך הקהילה התימנית ובשמה	פרק שני
90	פעילותו בתחום החינוך, הנוער והספורט	פרק שלישי
105	פעילותו בתחום ההתנדבות	פרק רביעי

חלק שני: פעילותו בתחום המחקר

117	החברה לחקירת יהודי תימן	פרק חמישי
139	מחקריו על מנהגי יהדות תימן	פרק שישי
	מחקריו על תולדות חייהם של אישים מבני	פרק שביעי
174	וחוקרי תימן	

חלק שלישי: הקהילה התימנית בירושלים

219	תולדות התיישבות עולי תימן בירושלים	פרק שמיני
243	נסיונות עולי תימן להתיישבות חקלאית	פרק תשיעי
256	מוסדות הקהילה התימנית בירושלים	פרק עשירי
263	ביבליוגרפיה	
277	מפתח העניינים	

הקדמת העורך

ר ידידי המנוח, שלום לוי נחום ז"ל (אלשאהל, תימן, תרס"ה/1904 – ירושלים, תרנ"ט/1999), היה מיקירי ירושלים ומבני העלייה של הקהילה התימנית בירושלים. פגישותינו הראשונות היו בשנות השבעים הראשונות במאה שעברה בבית הכנסת 'ענף החיים' שבשכונת 'בקעה' בירושלים. כיליד ירושלים הישנה, בשכונת 'נחלת צבי', מצאתי עניין רב באישיותו, בן דורם של הורי שמילדותו חי בירושלים, עוד תחת השלטון העות'מאני מלפני מלחמת העולם הראשונה. ואף הוא גילה עניין בי, כמי שהחל לסלול את דרכו בנתיבי האקדמיה והמחקר האקדמי. באותם ימים, עסק שלום לוי נחום במלאכת ההשחזה, בחדר עבודתו הציורי בשכונת 'שמאע' בירושלים הסמוכה לשכונת 'מין משה'. הקשרים בין משפחותינו נמשכו בביקורים הדדיים בוילה הנאה של שלום ורעייתו בתיה בפינה הצפון-מזרחית של רחוב עמק רפאים ורחוב לוי ג'ורג' שבמושבה הגרמנית, ובביתנו שבשכונת צמרת הבירה בירושלים. איש רעים להתרועע היה, נלבב בשיחו ושיגו, נדיב לב ונעים הליכות, באופן שחיפה על פער הגילים בינינו. כך נחשפתי לא רק לידע השופע שלו על תולדות העיר ירושלים, ובייחוד על הקהילה התימנית בעיר ועל שכונותיה, אלא גם לארכיונו העשיר, שבו נשמרו מסמכים רבי עניין למן סופה של מלחמת העולם הראשונה וכיבושה של ארץ ישראל על ידי האימפריה הבריטית ועד השנים שלאחר קום המדינה. מן השיחות עמו – ויותר מכך מארכיונו – למדתי על אישיותו הרבגונית ועל פעילותו הבלתי נלאית בתחומי החיים השונים – פעילות נמרצת למען הציבור התימני והכללי בירושלים במסגרת הוועד הכללי ליהודי תימן וועד העדה הספרדית, קידום הנוער התימני בתחום הספורט, מעורבות בהקמת 'מגדל עדר', היישוב היהודי הראשון בגוש עציון, ועוד תחומים רבים כיוצא באלו, כפי שניתן להתרשם בנקל מאסופת המסמכים המתפרסמים בספר זה.

אולם יותר מכל, נחרתה בי עמוק רדיפתו של שלום לוי נחום אחר ההשכלה והתמיד לעלות לאוניברסיטה העברית בהר הצופים על מנת לשמוע לקחם של מלומדים ובפיתוח קשרים אתם לשם ארגון הרצאות להרחבת הדעת למען הציבור התימני. בייחוד עזה היתה רגישותו לשימור המסורת התימנית. לאמתו של דבר, שלום לוי נחום היה המשכיל הראשון של יוצאי תימן בירושלים,

שנפתח אל תחומי הידע שמעבר למסורת הרבנית. תוצאות הימשכותו אחר ההשכלה הכללית ניכרה היטב במחקרים רבים שפרסם בכתבי עת על תולדות יהודי תימן ותולדות גדוליהם ועל תולדות הקהילה של עולי תימן בירושלים מכל צדדיה. זאת ועוד, מתוך תחושה עמוקה של מחויבות להביא לידיעת הרבים את תולדות הקהילה התימנית בירושלים, שימר שלום לוי נחום בקפדנות כל מסמך שהיה קשור בפעילותו הרב־אנפית, באופן שברבות הימים נתהווה ארכיון בעל ערך עצום המתעד לא רק את תולדות הקהילה התימנית אלא את החיים בירושלים ברבע השני של המאה העשרים.

משחש כי ימיו קרבים, חשש שלום לוי נחום לגורל ארכיונו העשיר והפקידו בידי. אך מסיבות שונות שהזמן גרמן, רק לאחר למעלה מעשור שנים פניתי אל עמיתי דר' דרור חובר, שהתמחה בתולדות הקהילה התימנית בירושלים¹ בהצעה למלא את החובה המוסרית להנצחת דמותו של שלום לוי נחום על שלל פעילויותיו, כפי שהיא מצטיירת נאמנה מן התעודות הרבות שבארכיון. אכן, דר' חובר נענה לאתגר, סקר באופן ממצה את מסמכי הארכיון ומיינם לפי ענייניהם. לאחר שבעצה משותפת קבענו את מבחר התעודות הראויות לפרסום, החל דר' חובר בההדרתן, בתוספת מבואות לפרקים השונים והערות מאירות עיניים לתעודות עצמן.

תיתי לו לדר' חובר על עבודתו היסודית ותרומתו החדשה לחקר תולדות היישוב היהודי בירושלים. יפוצו מעיינותיו חוצה ויזכה להגדיל לעשות במחקריו ובפרסומיו המדעיים.

יוסף יובל טובי

1 מחקר שונכתב כעבודת דוקטור באוניברסיטת בראילן ראה אור בספרו, ירושלים של עולי תימן: חיי חברה ודת, תל אביב 2018. זאת בנוסף למאמריו המרובים הסובבים על נושא זה (ראו בביבליוגרפיה, להלן, עמ' 318-319).

מבוא

ש

לום לוי נחום נולד בחנוכה שנת תרס"ה (1904) לאביו סאלם נחום ואמו שמעיה לבית ג'מיל בכפר אלשאהל¹ במחוז אלשראף² שבתִימן. משפחת לוי נחום עזבה את תימן בהיות הבן שלום בן שנה לערך. הדרך היתה ארוכה ורבת סבל. משפחת לוי נחום שמה דרכה ברגל על גבי חמורים וגמלים ושייט בספינה עד הגיעם למצרים כעבור שלוש שנים. במצרים שהתה המשפחה שש שנים מחמת חוסר באמצעים להמשך הנסיעה ובשל חולשת אבי המשפחה כתוצאה מן הדרך המפרכת. המשפחה התאכסנה בבית קרוב רחוק שהתגורר במצרים. בשנת תרע"ג (1913) עלתה המשפחה לארץ ישראל והגיעה לתל אביב, שם התגוררה במשך כשנה, ובשנת תרע"ד (1914) עלתה לירושלים. שלום לוי נחום למד בראשית דרכו בפני הרב יוסף צפירה³ במרתף שמתחת לבית הכנסת הגדולה⁴ שבשכונת 'נחלת צבי' הסמוכה למאה שערים. לאחר מכן למד בתלמוד התורה 'תורה אור'⁵ בניהולו של הרב אברהם אלנדאף.⁶ משם עבר לתלמוד בבית הספר 'דורש ציון'⁷ במקביל ללימודיו בתלמוד תורה בשכונת 'יגיע כפים'.⁸ בהיותו בן שתים עשרה שנים שלחוהו הוריו לתלמוד את מלאכת הסיתות מיהודה אחמר. 'צוין', שרבים מעולי תימן עסקו בעבודות בניין בשכונות החדשות שנבנו מחוץ לחומה.

- 1 כפר גדול בנפת שרף – מצפון מערב לצנעא – מרכז תימן. גברא תשס"ה, ב, עמ' 560.
- 2 נפה מצפון מערב לצנעא – מרכז תימן. שם, עמ' 580.
- 3 נולד בעיר תנעם שבתִימן. עלה ארצה בשנת תר"ן (1890) והיה אחד מחכמי הקהילה התימנית בירושלים. התפרנס מכתִיבת ספרי סת"ם. בשנת תרנ"ו (1896) הוציא לאור את הספר 'כסף צרוף' שכתבו אביו. למד בישיבת המקובלים 'בית אל'. השקיע את לימודו בתורת הקבלה. נפטר בירושלים בשנת תרצ"א (1931); ראו גברא תשס"א, עמ' 535.
- 4 הוא בית הכנסת 'תפארת צבי'; ראו חוברת תשע"ג, עמ' 220.
- 5 תלמוד תורה שהוקם לילדי עולי תימן בירושלים; ראו טובי תשנ"ג, עמ' 44-50.
- 6 אברהם בן חיים אלנדאף (1866-1940), יליד קרית אלקאבל הסמוכה לצנעא, עלה ארצה בשנת 1891 והתיישב בירושלים. חכם, ראש ישיבה, דיין וראש ועד הקהילה התימנית בירושלים. ראו עליו רצהבי תשכ"ז, עמ' 330-338; גברא תשס"א, עמ' 380-381; צארום תשל"ו, עמ' 45-47.
- 7 תלמוד תורה, בית מדרש ובית ספר בירושלים. נפתח בשנת 1866 כתלמוד תורה משותף לאשכנזים וספרדים ובו למדו גם לימודים שאפשרו לבוגריו להתפרנס.
- 8 בסמוך לשכונת 'כרונ' משה', מצפון לכיכר הדוידקה. ראו עליה גרייבסקי תרצ"ט, עמ' 53; פירסט תש"ו, עמ' 124; בן אריה תשל"ט, עמ' 294-297.

בנערותו, שאף שלום לוי נחום להרחיב אופקים. פגישה אקראית עם החלוצים שעלו מרוסיה הובילו אותו אל 'בית העם' – שהיווה מרכז תרבות לבני היישוב, במה למרצים להביע את דעתם וידיעותיהם – וכך נחשף לרעיונות ששאב מעיתונות התקופה. הוא השתתף בדיונים שנערכו ב'בית העם' שסבבו על בעיות לאומיות. ביקוריו התכופים שם נבעו מסקרנות לשמוע דעות והשקפות עולם השונות בתכלית מן התרבות שבה גדל. הדעות הציוניות וההרצאות במגוון נושאים אליהן נחשף הסעירו את רוחו.

שלום לוי נחום השתתף במפגשים של חברי 'הפועל הצעיר'⁹ שדנו בסוגיות הציונות הסוציאלית ובדרכים להטבת מעמד הפועלים ביחסי עובד-מעביד. יסודות חברתיים אלו קסמו לו מאוד. הוא אף השתתף במסיבות של חברי 'הפועל הצעיר', אם כי כמשקיף בלבד. לימים, התמנה למזכיר המפלגה בירושלים ולאחראי על ארגון הנוער. באחד הנשפים שנערך באחד במאי – חג הפועלים – הוטל עליו לדקלם שיר ולהקריא את חזון המפלגה. רעיונות אלו פיתחו במחשבתו השקפת עולם סוציאלית השוללת את ניצול הפועל על ידי המעביד. לימים, חזר לעסוק במלאכת הסיתות תוך כדי שילוב פעילותו להטבת תנאי העובדים ולמניעת הקיפות. שלום לוי נחום החל לפקוד את הספריות השונות בירושלים. באחת הפעמים התוודע לפרופ' הוגו ברגמן,¹⁰ ששימש ספרן ראשי ב'בית הספרים מדרש אברבנאל',¹¹ בחפשו מקורות אודות המורשת וההיסטוריה של יהדות תימן.¹² בשל אכזבתו הרבה מדלות המקורות בעניין זה, החל למשוך ידו בעט סופרים ופרסם מאמרים בעיתונות היומית ובכתבי עת על יהודי תימן – מסורותיהם, מנהגיהם, תולדותיהם ואישיהם החשובים.¹³ הוא לא חשש להביע דעה על ההגייה הקלוקלת של השירה התימנית ולהשיב למתנגדים לו מקרב מנהיגי קהילת התימנים בירושלים וקברניטי ההנהגה בארץ ישראל; הוא העלה על הכתב את קורות עולי תימן בירושלים בשכונות השונות ולא חסך שבטו מיחס ההנהגה למצבם הקשה של תושבי כפר השלוח ערב הפינוי בשנת תרצ"ח (1938)

9 מפלגת פועלים ציונית בארץ ישראל, שמטרתה היו הגשמת הציונות ויצירת חברה עברית עובדת ואשר ראתה מתפקידה לפעול למען כיבוש העבודה במושבות ובערים ולהחייאת התרבות העברית. התנועה הושפעה מאוד מתורתו של א"ד גורדון. המפלגה נוסדה בשנת 1905. בשנת 1930 התאחדה עם 'אחדות העבודה' למפלגת פועלי ארץ ישראל, מפא"י, שבראשה עמד דוד בן-גוריון. ראו חזן 2009.

10 שמואל הוגו ברגמן (1883-1975), יליד פראג, פילוסוף מאנשי הרוח הבולטים של הציונות ולימים הרקטור הראשון של האוניברסיטה העברית בירושלים; ראו באר תשע"ח, עמ' 330-338.

11 נוסד ביולי 1892; גלגולה הראשון של הספרייה הלאומית.

12 בארכיון מצוי מסמך תשובה של פרופ' הוגו ברגמן לשלום לוי נחום אודות הספרים העוסקים ביהודי תימן הנמצאים בספרייה.

13 ראו להלן פרק שני: פעילותו בתחום המחקר.

וההרס שנגרם למושבבה כתוצאה מהזנחת המקום. כמו כן, נשא הרצאות ברדיו המנדטורי בנושאים שונים. הוא היה מחלוצי הקדמה בתחום וזכה להכרה ועידוד מאנשי אקדמיה בולטים ותלמידי חכמים שבדור. הוא בכתביו, הקדיש מקום מרכזי לנוער התימני. הוא פרסם את רשמיו והתפעלותו של מומחה ספורט גרמני ביחס לביצועי הנוער התימני בתרגילי התעמלות ומצבם הגופני האיתן והביע את דעתו ביחס לעתידו ומקומו של הנוער בחברה הנרקמת בארץ.

שלום לוי נחום הבין שאין די בפרסום בעיתונות ונרתם לפעילות ציבורית למען הטבת מצבם של העובדים בקרב קהילת התימנים בירושלים ובעדות המזרח בכלל. פעילותו הציבורית הראשונה היתה ייסוד ארגון הסתתים של כלל עדות המזרח לחטיבה אחת שנקראה 'התאחדות הסתתים העברים בירושלים' – הארגון הראשון הגדול מבני עדות המזרח בירושלים, ונבחר למזכירו הכללי של הארגון. הוא התמקד בשיפור מצבם הכלכלי של העובדים ודרישת עבודות בעבור חברי הארגון. הוא לא חשש להביע את דעתו ומחאתו כלפי המוסדות הציבוריים ביחס לקיפוח הסתתים מבני עדות המזרח. פעולה ציבורית חשובה אחרת שלו היתה ייסוד 'ארגון העובדים התימנים בירושלים', שמטרתו השגת מקורות תעסוקה בעבור העובדים מקרב קהילת התימנים בירושלים. אף פעל להענקת סיוע כלכלי לבעלי משפחות מחוסרי עבודה.

כמו כן יום שלום לוי נחום פעילות נמרצת בבעיות תברואה קשות ומסכנות חיי אדם בשכונת 'שער הפינה'¹⁴ שבה התגורר. הוא שכנע את תושבי השכונה בנחיצות פתרון ארוך טווח למערכת הביוב השכונתית. הוא פעל להזמין קבלן ומהנדס מומחה להכנת תכנית שאושרה על ידי מחלקת הבריאות של העירייה שהביאה לידי פתרון במפגע התברואתי מחד, ומאידך שדרג את השימוש במים לצרכים שונים בבתי התושבים בשכונה.

שלום לוי נחום היה פעיל מרכזי בוועד הכללי לקהילת התימנים בירושלים, חבר מרכז וחבר במחלקה לחינוך ותרבות ב'מרכז התאחדות התימנים בארץ ישראל'.¹⁵ בתפקידיו אלו עסק רבות בקידום מסגרות החינוך לבני הקהילה התימנית. אף נטל חלק בבישבות 'המועצה הפוליטית של עדת הספרדים ועדות המזרח' בדיון על המצב המדיני בארץ ישראל לקראת 'הועדה המלכותית'¹⁶ מטעם ממשלת המנדט בפתרון חלוקת ארץ ישראל.

14 שכונה קטנה שנוסדה בשנת תרמ"ט (1889) בסמיכות לשכונת 'מאה שערים'. רוב תושביה היו עולי תימן; ראו שפירא תש"ח, עמ' 60-61; הלוי תשל"ו, עמ' 231.

15 נוסדה בשנת תרפ"ב (1922); ראו דורי תשע"ה; גרבר תשע"ג, עמ' 188-199.

16 'ועדה מלכותית' נקראת לבדוק נושאים בעלי חשיבות – בדרך כלל מחלוקות בנושאים כמו מבנה ממשלתי, טיפול במיעוטים, שאלות כלכליות ואירועים בעלי עניין ציבורי. הוועדה מוקמת על ידי ראש הממשלה על פי עצת הממשלה. על חברי הוועדה מוטלת החובה להגיש מסקנות בתאריך מוגדר.

אך שאיפתו העיקרית של שלום לוי נחום היתה להתיישב על קרקע חקלאית ולהתבסס על עבודת אדמה. הוא ארגן חבורה של צעירים מירושלים ומתל אביב שרכשו קרקע ב'מגדל עדר'¹⁷ הסמוכה לגוש עציון. אבל מאורעות שנת תרצ"ו (1936) סתמו את הגולל להתיישבות חקלאית והחלום נגזז.

סמוך ליציאתו לגמלאות למד שלום לוי נחום באופן עצמאי את רזי מקצוע ההשחזה בהתבוננו בעבודת מומחים בתחום בתל אביב, והקים בית מלאכה בירושלים. עבודתו היסודית עשתה לו שם בירושלים ובזכות מומחיותו שימש יועץ למשטרה בתחום הקרימינולוגיה. משיצא לגמלאות השתלם בקורסים מטעם 'הביטוח הלאומי'. בתחום זה סייע בהתנדבות לקשישים ביחס לזכויות המגיעות להם והפנייתם למוסדות הדרושים.

שלום לוי נחום הלך לבית עולמו בחודש אב תשנ"ט (אוגוסט 1999) והוא בן תשעים וארבע שנים, ונקבר בהר המנוחות בירושלים.

השקפת עולמו של שלום לוי נחום היתה ציונית לאומית בויקה למסורת ישראל ולערכי יהדות תימן. פעילותו הרחבה התמקדה בעתיד הדור הצעיר המתחדש, בשוויון ליוצאי תימן והמזרח ככלל, ובהרחבת הידע על יהדות תימן.

מקור התעודות

מטרתו של מחקר זה, בכללותו, ללמד על דמותו הייחודית של שלום לוי נחום. החשיבות המיוחדת שנודעת למחקר זה, נובעת מעצם העובדה שלמרות הבסיס הרוחני וההלכתי המשותף של כלל החברות היהודיות המסורתיות, שונה יהדות תימן מכולן, כפי שהיטיב לתאר זאת פרופ' גויטיין: "רב הוא יחודם של יהודי תימן [...] הם נשארו במידה רבה כפי שהיו באחרית תקופת התלמוד".¹⁸ אכן, שלום לוי נחום ראה חשיבות במעלה ראשונה בהקמת 'החברה לחקירת יהודי תימן' וכתב שלל מחקרים אודות מנהגי יהדות תימן ודיוקנאות מנהיגיה על מנת להציג את העושר התרבותי והמגוון של קהילה עתיקת יומין זו.

מחקר זה מתבסס בעיקר על שמונים וארבע תעודות בכתב יד; שלושים ושבע מסמכים מצולמים; חמישה עשר מאמרים וקטעי עיתונות בעלי חשיבות היסטורית רבה. סך הכול 136 פריטים לנושאים הנידונים בחיבור זה שטרם פורסמו.

17 היישוב היהודי הראשון שהוקם בשנת תרפ"ז (1927) באזור גוש עציון.

18 גויטיין תשמ"ג, עמ' 241.

חשיבותן של התעודות נובעת מעצם העובדה שרבים מהן נכתבו בכתב ידו של שלום לוי נחום וגם מעצם הנושאים הכלולים בהן. התעודות עוסקות בפעילותו בתוך הקהילה התימנית ובשמה; פעילותו בתחום החינוך, הנוער והספורט; פעילותו בתחום ההתנדבות; תרומתו לחקר מנהגי תימן ותולדות אישים מרכזיים מבני תימן; תולדות התיישבות עולי תימן בירושלים; נסיונות התיישבות חקלאית ומוסדות הקהילה.

לעזר רב היו המפגשים שערך שלום לוי נחום עם אנשי מעשה מקרב הקהילה התימנית, מהם נלמדו חידושים היסטוריים חשובים אודות הקמת שכונות לעולי תימן ויחסי גומלין בין הקהילה התימנית לשאר העדות בירושלים.

מקורות נוספים: מאמרים שפרסם שלום לוי נחום בעיתונות הכתובה והמדוברת שבהם הבלית את ייחודיותה של עדת תימן ומקורותיה.

החלק הראשון הוקדש לאישיותו של גיבורנו ופועלו בתחום הכלכלי, חינוך, נוער, ספורט והתנדבות. שימוש נרחב נעשה במקורות מגוונים על מנת לחשוף ולהבין את הרקע לפועלו של שלום לוי נחום.

החלק השני עוסק בפעילותו של גיבורנו בתחום המחקר, מרכזיותו בנסיונות להקים חברה לחקירת תימן וכן, מחקריו על מנהגי תימן ואישים בולטים בה. המחקר נסמך על לא מעט מקורות בתחום היהדות ומחקרים שנעשו בתחום. בנוסף על כך, שלום לוי נחום הוקיר והעריך ספרים ומאמרים ואף עודד לכתיבה ופרסום מחקרים שעסקו ביהדות תימן.

החלק השלישי מתמקד בחקר הקהילה התימנית בירושלים. הרקע להקמת השכונות הייחודיות ואירועים היסטוריים חדשים שלא נודעו עד עתה. כמו כן, מובאים פרטים אודות נסיונות התיישבות חקלאית של עולי תימן בכלל ושלום לוי נחום בפרט בסביבות ירושלים ועל המוסדות הקהילתיים הייחודיים שלהם בירושלים.